

УДК 725.578

Л.Б. Гнесь,
канд. арх. доц.*Львівський національний аграрний університет*

АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ

Анотація: на основі проведених соціологічних та натурних досліджень, пропонуються рекомендації щодо планувальної організації дитячих будинків сімейного типу, номенклатури та параметрів окремих приміщень.

Ключові слова: типи дитячих будинків сімейного типу, діти-сироти, батьки-вихователі, кімната-їдальня, господарська кімната, гардеробна сезонних речей, спальня батьків-вихователів.

Актуальність дослідження. В Україні, за останнє десятиріччя кількість дітей-сиріт і дітей в яких батьків позбавлено батьківських прав зросла на 60%. Згідно останніх експертних досліджень, таких дітей нараховується близько 100-150 тис. Сьогодні в державі функціонує значна кількість спеціальних шкіл-інтернатів для дітей сиріт, та згідно статистичних даних всі вони переповнені. А на усиновлення може розраховувати лише невелика частина сиріт. І в цьому випадку на державу і суспільство лягає відповідальність і турбота по вихованню таких дітей. Саме дитячі будинки сімейного типу є тим механізмом у подоланні соціального сирітства в Україні [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню вирішення проблеми стану розвитку дитинства дітей-сиріт, позбавлених батьківської опіки присвячені наукові роботи низки вітчизняних та зарубіжних фахівців. У зарубіжній соціології та психології дослідженню причин соціального сирітства, адаптації вихованців відомими є наукові розробки вчених: Дж. Боулбі, Я. Корчака, Т. Шульги, А. Прихожан, В. Ослана та інших, у сфері соціальні психологічних досліджень, таких науковців як І Дубровіна, Т. Землянухіна, М. Лисіна, В. Толстих. У вітчизняній науці основні напрямки досліджень присвячені правовим аспектам функціонування сімейних форм опіки і піклування, зокрема дитячих будинків сімейного типу О. Карпенко, І. Жилінкова, В. Москалюк, проблемам соціальної адаптації вихованців Л. Дробот, І. Доля, В. Слісаренко, В. Яковенко.

Проблема проектування дитячих будинків-інтернатів, як однієї із форм виховання дітей-сиріт, була об'єктом уваги ряду науково-дослідних інститутів, багатьох вчених, що знайшли відображення в численних наукових працях. Відомі праці пов'язані з вивчення та розвитку дитячих дошкільних закладів,

дитячих виховних закладів, зокрема; А. Кадуріної, А. Ахаїмової, Г. Ковальської, І. Назарової, О. Юрчишин та інших. Але питання архітектурно-планувальної організації дитячих будинків сімейного типу сьогодні залишається поза увагою вчених.

Мета дослідження – дослідити існуючі сьогодні дитячі будинки сімейного типу в Україні. Сформувати основні типологічні напрямки архітектурно-планувальної організації дитячих будинків сімейного типу.

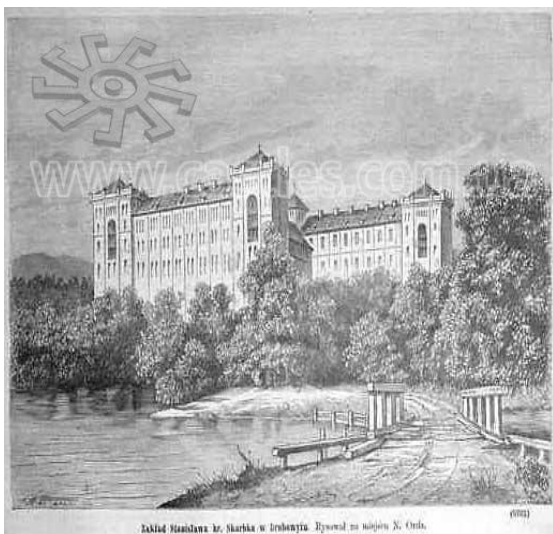
Достовірність дослідження Базуються на основі узагальнення зарубіжного досвіду існування дитячих будинків сімейного типу, а також на результатах аналізу анкетування батьків – вихователів дитячих будинків сімейного типу у Львівській, Закарпатській, Волинській, Чернівецькій, Київській, Одеській, Сумській, Кіровоградській, Миколаївській, Дніпропетровській, Запорізькій, Донецькій областях та в Автономній Республіці Крим. Анкети розсилались поштою. Анкетування проводилось методом самозапису. Відповіді надіслали 56 батьків-вихователів будинків сімейного типу.

Виклад основного матеріалу. Історія опіки над сиротами сягає глибоко в давнину. Ще у Древній Греції і у Древньому Римі (III ст. до н.е. – III ст. н.е.) існували будинки для безпритульних дітей. Згодом у Європі з'являються сирітські будинки при монастирях, церквах (храмах). Відомо з різних історичних джерел, що ще у Київській Русі опікування сиротами було нормою життя. Так ще у 911 році київські князі брали під опіку дітей, які потребували соціальної допомоги. Згодом у 1037 році князь Ярослав Мудрий в збірці законів «Руська правда» розмістив правила щодо опіки сиріт на державному рівні. Саме цей збірник законів, вперше в європейській практиці став на захист дітей. Так почала формуватись державна політика відносно дітей – сиріт. І в часи княжого правління піклування про таких дітей лягало, перш за все на самих князів і церкву.

Схожі тенденції державної гуманної політики, щодо опіки сирітства, зустрічаємо в інших європейських державах. У XV – XVI ст. в Західній Європі, під впливом нових педагогічних методів виховання, з'являється новий тип установи – виховні будинки. Ці споруди розробляються як спеціальні архітектурні комплекси. В них досить ретельно продумана, як на той час, функціонально-планувальна схема приміщень. Центром архітектурного простору споруди був великий внутрішній двір. Які слугували місцем прогулянок дітей, влаштування в них садів, місць відпочинку, тощо. Навколо двору формувались галереї, в бік яких були орієнтовані основні приміщення будинку. Галереї слугували місцем рекреації дітей у негоду. З часом у XVII – XIX ст. в Європі та США зростає кількість благодійних будинків для людей

різного соціального статусу. Влаштовуються такі заклади при гімназіях, школах, церквах. У різних країнах вони називаються по-різному; “школи для плетива із соломи”, “школи в'язання мережив” (Англія), “притулки” (Франція), “школи взаємного навчання” (США). З архітектурної точки зору ці заклади не створювали образ споруди, який був би типологічно чи архітектурно характерний для даного типу будівлі. Згодом в Західній Європі з'являється новий тип установ – виховні будинки. В Росії спеціальні заклади для покинутих дітей стали з'являтися і розвиватися уже при Петрі I. Було наказано організувати у великих містах госпіталі для незаконнонароджених дітей. В цей час будуються, так звані “сиротовиховальниці». [2].

До середини ХІХ ст. в Росії відкривається велика кількість дитячих закладів, заснованих на благодійності. Типологічно вони підрозділялися на: сирітські будинки, притулки для немовлят, дитячі денні притулки, дитячі їдальні, відділення для малолітніх дітей при різних установах. З архітектурно-планувальної точки зору, це були прості видовжені в плані споруди, коридорного типу. Згодом сімейні форми виховання ініціюються і членами царської родини і багатих купецьких сімей. Форми сімейного виховання, які є прообразом прийомної сім'ї, використовували і в Україні, яка на той час була в складі Російської імперії. Законодавством був закріплений патронат, як одна із форм опіки над дітьми. Це означало – допомога бездомним і хворим дітям. Відповідальність за надання такої допомоги покладалась на сільські общини. Немовлят із виховних будинків почали віддавати в села селянам хорошої поведінки. При Катерині II існували так звані «виправні притулки». Окрім такої форми опіки були й інші, коли дитину із притулку брала сім'я на виховання. Такий тип виховання дістав назву – патронат.

с.Заклад.Інститут для сиріт та убогих.

Схожі форми піклування сиротами існували в інших регіонах України. Зокрема відомо, що у 1840 в Галичині, яка на той час входила в склад Австро-Угорщини. Меценат – граф С. Скарбек заснував “Інститут для сиріт і убогих”, в селі Заклад, Миколаївського р-ну, Львівської., засади існування якого були оформлені 1.08.1843 р. і підтверджені австрійським цісарем 27.02.1844 р. Граф планував, що його Інститут буде бажаним та омріяним домом для всіх тих, хто позбавлений даху над головою, без огляду на національність, стать чи стан.

Виховання сиріт тут велося в суворому католицькому дусі. Тут діти мали можливість отримати професію. Дівчата мали вибір з набору «кухарство, городництво, шиття та домашнє господарство». Хлопців навчали ремеслам [3].

В перші роки радянської влади було вирішено, що сімейний патронат це стара і не прогресивна форма виховання, яка не притаманна для виховання «нового радянського громадянина». Тому для виховання «радянських сиріт» було зроблено акцент на дитячі будинки, де головним місцем виховання і проживання для сиріт був інтернат, а для самих маленьких – Дім дитини. І як єдина форма виховання сиріт вона проіснувала до кінця минулого століття, поки в Україні (першій в колишньому СРСР) не з'явилися будинки сімейного типу.

Принцип сімейного виховання, як передумови формування гармонійної особистості дитини, позбавленої батьків, був сформульований австрійським педагогом Германом Гмайнером, який розробив систему функціонування містечок для дітей-сиріт з сімейними формами виховання – „SOS-Kinderdorf”. У розвитку виховних інституцій для дітей-сиріт Г.Гмайнер виступав за форми виховання максимально наближені до сімейних, за спільне навчання і утримання хлопчиків і дівчаток. Гаслами виховної системи, запропонованої Г.Гмайнером, стали поняття „захищеність”, „домашнє вогнище”, а основними пріоритетами – „розуміння” і „любов”.

На сьогоднішній день в Україні функціонує значна кількість спеціальних шкіл-інтернатів. Натомість у багатьох країнах світу спостерігаються зовсім інші тенденції, де тільки можна, іде відмова від виховання дітей у закладах інтернатного типу. Згідно міжнародних документів, у тому числі і Конвенції ООН про права дитини, влаштування дітей в інтернат розглядається як крайня міра і вважається порушенням прав дитини. На сьогодні вже існує досвід багатьох країн світу (Канада, Англія, Франція, Бельгія, Румунія та ін.), які впроваджують альтернативні інтернатним форми виховання проблемних дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування – це фостерні (прийомні) сім'ї, „домашні” міні-інтернати, дитячі будинки сімейного типу (далі у тексті ДБСТ).

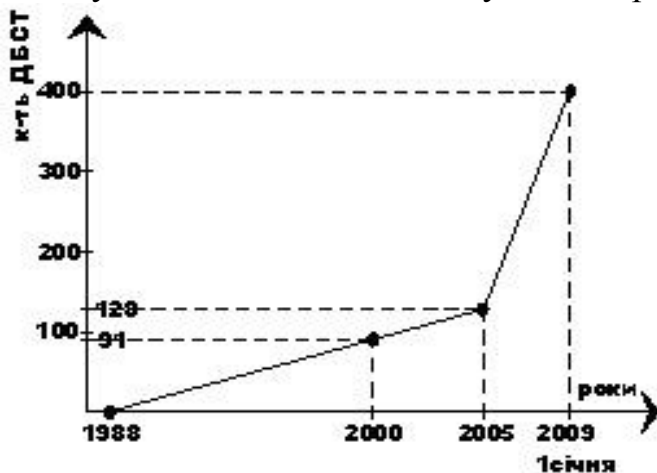
Перші ДБСТ було започатковано наприкінці ХХ сторіччя під егідою Всесоюзного Дитячого фонду. В Україні таких дитячих будинків існувало біля десятка. Альтернативою школам – інтернатам і будинкам дитини на сьогодні є дитячі будинки сімейного типу. Вони, як і опікунство, зберігають за дітьми статус сиріт чи позбавлених батьківського піклування, але дають можливість виховуватися у сім'ях. Особливу значимість має процес виховання дітей-сиріт, котрі передані у родини. Родина є незамінним інститутом соціалізації дитини,

що дає можливість їй опанувати базові соціальні ролі. Сучасна система опіки над дітьми-сиротами має поєднувати два напрями: реорганізацію інтернативних установ та поширення форм опіки [4].

У дитячому будинку сімейного типу формування особистості дитини відбувається в природних умовах, де вплив батьків-вихователів на світогляд і самоусвідомлення дитини виконує домінуючу роль. Сімейне оточення формує у дитини морально-етичні ідеали і смаки, норми поведінки, трудові навички, ціннісні орієнтації, тобто усі ті якості, які формують особисту індивідуальність.

Дитячі будинки сімейного типу сьогодні. В Україні створення перших дитячих будинків сімейного типу припадає на 1988р. В цей час діяло 75 дитячих будинків сімейного типу. У цілому динаміка створення дитячих будинків сімейного типу є позитивною. На початок 2000 року в Україні функціонував 91 дитячий будинок сімейного типу у 22 областях, АР Крим та м. Севастополі.

На початок 2005 року функціонувало уже 128 таких будинків, у 2007 року кількість сімейних будинків становила 259, в них виховувалось 1669 дітей. На початку 2008 року в країні вже функціонувало 300 ДБСТ, в яких виховувалось 1960 дітей. Суттєвий розвиток цього соціального інституту

стимулювала Державна підтримка сімейних форм влаштування дітей-сиріт. Станом на 1 січня 2009 року в Україні діяло 400 дитячих будинків сімейного типу, в яких виховувалось 2609 дітей [5].

Розширення мережі дитячих будинків сімейного типу дає змогу прискорити вирішення проблеми дитячої бездоглядності і

безпритульності, реалізувати право дітей на сімейне виховання та здоровий розвиток. Але це можливе лише за умови вирішення житлових питань.

Передача батькам-вихователям позачергово індивідуального житлового будинку, або багатокімнатної квартири відбувається на основі рішення про організацію дитячого будинку сімейного типу. Проте, як свідчить статистика, це питання не є до кінця врегульованим і тягне за собою масу проблем, багато сімей ще досі проживають в тісних квартирах та незручних будинках, частково перепланованих і малопристосованих для проживання багатьох дітей. Так як в наш час під дитячий сімейний будинок найчастіше пристосовують, переобладнують, звичайні однородинні будинки, але близько в 40 % ДБСТ загальна площа

приміщень на одного мешканця є меншою від норми, які встановлені житловим кодексом. Багато житлових приміщень потребують різного виду ремонту, переобладнання під життєві потреби дітей. таких будинках діти часто не мають індивідуального робочого місця для виконання домашніх завдань.

І хоча, 59% дитячих будинків знаходяться у містах, та найбільш перспективними, в плані організації побуту, зв'язку із природою, видаються ДБСТ які організовані у сільській місцевості. Тут і територія подвір'я для розташування

дитячих ігрових майданчиків, і безпосередня близькість до землі, що надає змогу займатись власним господарством, вивчати і пізнавати природу. Діти можуть допомагати батькам-вихователям доглядати за тваринами, працювати на присадибній ділянці, тим самим прищеплюючи любов до праці.

Окрім цього, такий контакт із природою допомагає психологічно невірніваженим хворим дітям швидше одужати.

У міських квартирах значно важче сформувати повноцінне гармонійне середовище багатодітній сім'ї, аніж у селі, Дослідження існуючих ДБСТ в Україні, проведене автором статті, показало, що набір і площі приміщень таких будинків завжди не відповідають загальним нормам щодо житлових будинків, а також тим вимогам які ставить саме життя до ДБСТ. Як показує практика існування та експлуатації таких будинків, набір приміщень у таких будинках повинен бути досить різноманітним і детально опрацьованим. Це не просто житло для багатодітної сім'ї, а це те середовище, де повинна сформуватись здорова, психологічно урівноважена людина. Бо відомо, що діти часто приходять у такі будинки з різним психологічним станом; замкнутість, недовіра до оточуючих, озлобленість на весь світ, тощо. Саме в такому будинку бути створити таке середовище, яке б нівелювало «всі ті гострі кути», які можуть негативно впливати на стан дитини.

Основним критерієм при визначенні розміру будинку є число членів сім'ї та нормована площа на одну людину. У такому будинку, на сьогодні вона встановлена 13,6 м² на одну особу. Найбільш слабким місцем у планувальній структурі таких будинків є мала питома вага підсобних приміщень, або повна їх відсутність. Зокрема гардеробних, приміщень для зберігання сезонних речей, кімнат, господарських приміщень, санвузлів, підвалу для зберігання сільськогосподарської продукції, консервацій, тощо. Присутність таких

підсобних приміщень повинно починатись вже безпосередньо саме із вхідної зони будинку чи квартири, де в холі повинно бути приміщення гардеробної,

або слід передбачати місце де б можна було розмістити достатньою кількістю шаф для роздягання і зберігання верхнього одягу і взуття.

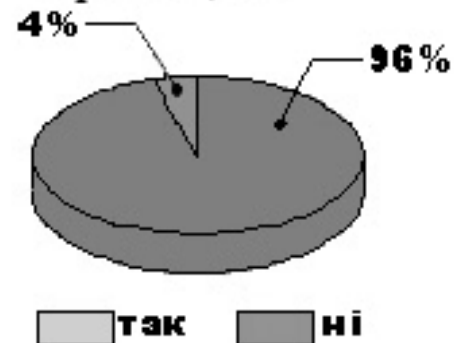

Також важливим атрибутом для ведення домашнього господарства є наявність *господарської кімнати* у будинку. Таку господарську кімнату, мають у себе в будинку, 25%, респондентів і всі дуже високо її оцінюють. Інша частина – 75% респондентів відзначили як таку, яку

варто було би мати у своєму будинку. В господарській кімнаті обов'язково варто передбачати місце для пральної машини, ванну або душовий піддон для замочування білизни, місце для прасування білизни, а також місце для швейної машинки, в'язальні машинки, де б дівчатка вчилися шиттю і рукоділлю.

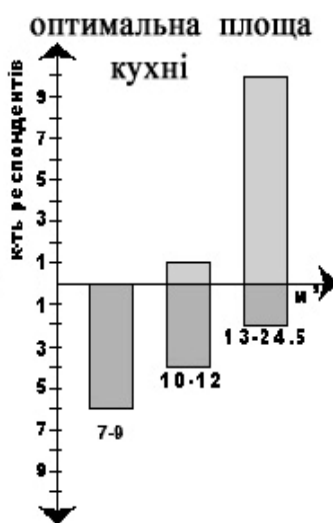
Наступним, чи не одним із найважливіших приміщень у такому будинку, є приміщення кухні. *Кухня* – серце такого будинку. Тут сім'я, особливо діти, люблять проводити свій час, гуртуючись навколо матері, яка багато часу працює на кухні, готуючи для всієї сім'ї їжу. Дівчатка вчать допомагаючи матері – виховательці, куховарити. В одnorodинному будинку

потреба господарських приміщень

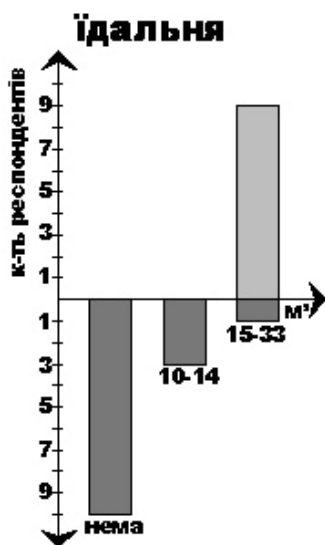

кухню доцільно розміщувати на першому поверсі, бажано із додатковим виходом на ділянку садиби, тим самим зближуючи кухню із грядками та присадибною ділянкою. В приміщенні кухні слід обов'язково функціонально розмежувати робочу - зону приготування їжі, і зону прийому їжі. Як відзначили опитані респонденти, в кухні не обов'язково передбачати місце для зібрання всієї сім'ї за одним столом, (звичайно це було б не зайвим), але це може бути місце де б міг розміститись невеликий обідній стіл, за яким би окремі члени сім'ї

могли епізодично приймати їжу. (На протязі всього дня вся сім'я у повному складі практично не збирається).

Але у цьому випадку просто необхідною стає *кімната –їдальня*, як окреме приміщення де б розмістився великий обідній стіл, за яким збиратимуться всі мешканці цього будинку, як одна велика родина. Таку кімнату –їдальню із опитаних респондентів мають 50%, а 88% респондентів вважають що така кімната повинна бути у будинку, 12% опитаних респондентів не потребують такої кімнати, але у них присутня кухня великих розмірів від 13-24,5м², яка слугує їм кухнею їдальнею, де за одним столом збирається вся сім'я. Або не потребують окремого приміщення їдальні також сім'ї, у яких вітальня має достатньо-великі розміри (28-33м²), де є місце щоб організувати зону їдальні.

Таким чином якщо окреме приміщення їдальні, то не менше 15м², а якщо їдальня в об'ємі вітальні то остання мусить мати площу від 28 до 33м². Також дуже бажано проектувати при кухні невелику комірчку площею б 2-4м².

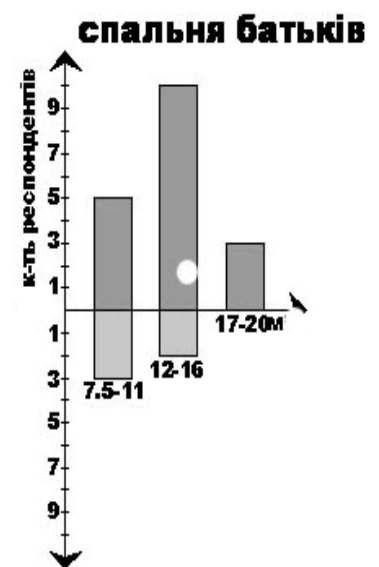
Особливу увагу при проектуванні ДБСТ слід звернути на проектування *дитячих кімнат*, які є тим «куточком власності», в якому дитина почувається господарем, за який, в якійсь мірі, вона несе відповідальність, де вона, може психологічно почуватись захищеною.

Як показують дослідження проведені по ДБСТ в Україні, цілком достатніми площами дитячих кімнат

можуть бути кімнати площею 7 - 8м² на одну дитину. На цій площі досить комфортно розміщується спальна зона на одну особу, робоча зона, зона зберігання речей, іграшок, книг тощо. Можливий варіант дитячих кімнат на двох дітей, але із трансформуючими переділками для того, щоб діти по бажанню могли усамітнитись і мати свій індивідуальний простір.

Спальню батьків є сенс розміщувати поряд із кімнатами найменших дітей, так як малі дітки на перших роках життя потребують більшої уваги і догляду в будь який час доби. А площа кімнати батьківської спальні, яка задовольняє батьків – вихователів, згідно із результатами анкетування, в межах пропозицій рекомендованої ДБНом для спалень на двох чоловік. В таких ДБСТ це від 12м² до 16м².

В дитячому будинку сімейного типу обов'язковою є велика кімната, *кімната – вітальня*. Це та кімната, де збирається часто вся сім'я, для прийому гостей, перегляду телепередач, святкуванню різних свят, т.і. У цій кімнаті слід

передбачати чітко розділені функціональні зони; зону перегляду телепередач, ігрову зону для дітей, прийому гостей тощо. Площа таких кімнат-вітальень прямо пропорційно залежить від наявності кімнати-їдальні в ДБСТ. Якщо така кімната – їдальня є в будинку, то великій багатодітній сім'ї цілком вистачатиме площі кімнати-вітальні від 18м² до 24м². Якщо ж кімнати – їдальня відсутня в будинку, то площа вітальні яка б задовольнила велику сім'ю, коливається від 28м² до 33м².

Площі *ванних кімнат*, які задовольняють більшість мешканців ДБСТ, становлять в середньому від 4м² до 6м². Більшість батьків-вихователів ДБСТ виказали потребу у декількох ванних кімнатах і санвузлах, можливо навіть допустимо малих розмірів. Присутність декількох таких приміщень суттєво знімає напруження в побуті сім'ї. Тому в будинку слід передбачати декілька санвузлів, та ванних кімнат, які будуть обладнані душовими кабінами, і ванною.

Дослідження показало, що сім'ї у сільських ДБСТ а також в ДБСТ, розташованих у містечках, інтенсивно ведуть *домашнє господарство*; тримають окремі види домашніх тварин, птицю, мають город, теплицю, парник тощо.

Висновки. При плануванні дитячого будинку сімейного типу слід прийняти до уваги наступні моменти:

1. Найкраще будинок сімейного типу розташовувати в окремому одnorодинному будинку із присадибною ділянкою.
2. Ретельно спланувати присадибну ділянку, розмістивши всі необхідні зони: ведення господарства, відпочинку і дозвілля дітей (якщо у користування закладу надано таку присадибну ділянку);
3. Слід передбачити необхідну кількість житлових кімнат (особливу увагу звернути на індивідуальні дитячі кімнати. Площі дитячих кімнат на одну дитину можуть складати 7-8м². Маленькі діти однієї статі можуть жити в одній кімнаті (більшої площі) до шкільного віку, а на далі, необхідно передбачити окремі кімнати кожній дитині.
4. В будинку слід передбачати допоміжні приміщення; гардеробні, приміщення для зберігання сезонних речей, господарську кімнату, комірки для зберігання продуктів, підвал для зберігання с/г продукції, тощо.
5. У будинках сімейного типу рекомендовано проектувати кухню площею:
 - за наявності у будинку кімнати-їдальні площу кухні доцільно проектувати 10-12м²;
 - за відсутності у будинку кімнати-їдальні площу кухні доцільно проектувати від 18м² до 24м²;

6. У будинках сімейного типу кімнату-вітальню рекомендовано проектувати площею:
 - за наявності у будинку кімнати-їдальні площу кімнати-вітальні доцільно проектувати 20м² - 25м².
7. Приміщення їдальні у будинку сімейного типу рекомендовано проектувати площею 15м²-18м²;
8. Площі спальні батьків-вихователів в межах пропозицій ДБНУ і становить 14м². А також спальню батьків є сенс розташовувати поряд із кімнатами менших дітей.
9. Площі ванних кімнат і санвузлів у ДБСТ в середньому від 4-6м². Варто також проектувати декілька санвузлів та ванних кімнат (допустимо малих розмірів на основі ергономічних параметрів).

Література

1. Довідка. Про стан та розвиток сімейних форм влаштування дітей-сиріт www.dcssm.gov.ua/download/Dovidka.
2. Кадуріна А.О. Архітектурно-художні аспекти формування дитячих дошкільних закладів (на прикладі Одеси) / Автореф. дис. канд. архіт. К.: Нац. акад. образотвор. мистец. та архіт., 2005. - 20 с.
3. Litunski M. Gmach skarbkowski na tle architektury lwowskiej // Prace z historii sztuki. – Lvuv: Nakladem Uniwersytetu, 1921.
4. І. Доля «Механізм подолання соціального сирітства в Україні» www.niss.gov.ua/book/StrPryor/11_2009/28.pdf
5. Міністерство України у справах сім'ї молоді та спорту. офіц.: www.gov.ua/sport.

Аннотація

На основе проведенных социологических и натурных исследований, предлагаются рекомендации относительно планировочной организации детских домов семейного типа, номенклатуры и параметров отдельных помещений.

Ключевые слова: типы детских домов семейного типа, дети-сироты, родители-воспитатели, комната-столовая, хозяйственная комната, гардеробная сезонных вещей, спальня родителей-воспитателей.

Annotation

On the basis of the conducted sociological and model researches, recommendations are offered in relation to a plan organization of child's houses of domestic type, nomenclature and parameters of separate apartments.

Key words: types of family type homes, orphans, foster parents, room-dining room, business room, a seasonal wardrobe items, bedroom-educators.